Filmoverzicht

Les sorties de l'année

Film overview

Gabriel Raichman

Traducteur : Anneleen Spiessens

Édition électronique

URL : <http://journals.openedition.org/temoigner/1543>

DOI : 10.4000/temoigner.1543

ISSN : 2506-6390

Éditeur :

Éditions du Centre d'études et de documentation Mémoire d'Auschwitz, Éditions Kimé

Édition imprimée

Date de publication : 31 décembre 2014

Pagination : 22-25

ISBN : 978-2-84174-688-0

ISSN : 2031-4183

Référence électronique

Gabriel Raichman, « Filmoverzicht », *Témoigner. Entre histoire et mémoire* [Online], 119 | 2014, Online op 01 janvier 2016, geraadpleegd op 23 octobre 2020. URL : <http://journals.openedition.org/temoigner/1543> ; DOI : <https://doi.org/10.4000/temoigner.1543>

FILMOVERZICHT

SELECTIE UIT DE CATALOGUS Jaarlijks verschijnt een heel aantal films over herinnering in de zalen en op het televisiescherm. *Getuigen* maakte een selectie van goede en slechte producties, films die aanzetten tot kritisch nadenken en films die de meest indringende kwesties slechts vluchtig aanraken.

The Monuments Men

2014

George Clooney, die we kennen van andere 'politieke' films als *The Ides of March* (2011) en *Good Night, and Good Luck* (2005), regisseert nu *The Monuments Men*, dat vooral opvalt door de duizelingwekkende cast aan topacteurs. Tekenden voor een rol: Matt Damon, Bill Murray, John Goodman, Cate Blanchett (die op een licht karikaturale manier de stijlvolle, gecultiveerde en verleidelijke Parisienne moet belichamen) en Jean Dujardin (die de klassieke rol van 'Frenchie' en flauwe grapjas op zich neemt maar jammer genoeg onvoldoende tijd krijgt om zijn personage uit te werken.)

De film is op 'ware gebeurtenissen' gestoeld – dat geeft hem ook meteen een bepaald aura – en vertelt het verhaal van zeven mannen die tijdens de Tweede Wereldoorlog de Europese kunstschaten uit de handen van de nazi's trachten te houden. De bezette landen werden toen inderdaad leeggeroofd voor het megalomane project van Hitler, het *Führermuseum*, en kunstwerken werden opgeslagen in verlaten mijnen (maar ook elders, zoals in het slot Neuschwanstein). Toen de nazi's de aftocht bliezen, wilden ze de hele verzameling in vlammen doen opgaan. De verhaallijn spitst zich toe op de zoektocht naar het *Lam Gods*, een meesterwerk van de Vlaamse Primitieven, en naar het beeldhouwwerk *De Brugse Madonna*. Dat laatste project wordt een van de zeven vrijwilligers fataal.

Het uitgangspunt van de film is vrij banaal: de mannen zetten hun leven op het spel uit liefde voor de kunst, maar hun 'nutteloze' missies maken hen tot mikpunt van spot voor de andere soldaten. De meest boeiende en problematische vraagstukken, namelijk de plunderingen en het eigendomsrecht, worden echter buiten beschouwing gelaten. Alles draait om de zeven helden en hun edelmoedige actie. De kijker moet twee uur lang de verveling en het chaotische scenario doorstaan om George Clooney uiteindelijk te horen betuigen dat een mensenleven een kleine prijs is voor de bescherming van de kunst. De zoetsappigheid druipt ervan af: blijkbaar is dit soort van sentimenteel drama dan toch het favoriete genre van een bepaalde 'humanistische' stroming binnen de Amerikaanse cinema.

Le Dernier des injustes

2013

Benjamin Murmelstein, de enige *Judenalteste* die de oorlog heeft overleefd, getuigt voor de camera van Claude Lanzmann over het leven in het getto van Theresienstadt en over de organisatie van de *Endlösung*. De man op het scherm is geen misdadiger die via een getuigenis zijn geweten wil zuiveren, maar iemand die in de rol van schuldige is gedwond en

noodgedwongen moest verhuizen (hij mocht Israël nooit binnen). Zonder enige vorm van schroom vertelt hij welke pragmatische beslissingen hij indertijd heeft genomen – beslissingen die zeker betwistbaar zijn maar die altijd wel wat opleverden. Opleveren: de term lijkt misschien misplaatst in deze context, maar dat was wel degelijk Murmelsteins doel. In plaats van beslissingen te nemen op basis van emoties en idealisme, probeerde hij altijd het beste te maken van de meest dramatische situaties.

Murmelstein begrijpt maar al te goed dat niet iedereen het eens kan zijn met deze aanpak. Toch weet hij elke vorm van kritiek overtuigend te pareren. Op een gegeven moment vraagt Lanzmann hem bijvoorbeeld waarom hij ermee heeft ingestemd om het getto op te knappen. Zo hielp hij immers een vals beeld te creëren van de situatie en heeft hij internationale verenigingen als het Rode Kruis om de tuin geleid. Murmelstein antwoordt dat hij dankzij dit project, dankzij deze illusie, een hoop materiaal kon verzamelen (hout en glas) om de woningen te renoveren en de mensen dus betere leefomstandigheden aan te bieden. Bovendien zouden de nazi's Theresienstadt niet zomaar kunnen liquideren als de hele wereld beelden van het getto had gezien.

Hier spreekt een intelligent man, die via verwijzingen naar andere figuren zijn eigen functie duidelijk weet te omschrijven. Zo gebruikt hij de metafoor van 'Duizend-

en-een-nacht' en vergelijkt hij zijn rol van *Judenalteste* met die van Scheherazade. Net als de beroemde vertelster moest Murmelstein de fictie in stand houden – de fictie van een modelgetto, de fictie die de nazi's zelf hadden gecreëerd en waarvan ze afhankelijk waren geworden – om de levens te redden van de mannen en vrouwen onder zijn gezag. Hij was zich bewust van de delicate situatie en koos voor een andere strategie dan die van zijn twee voorgangers (allebei vermoord). Hij veroorloofde zich heel wat vrijheden en zorgde er tegelijkertijd voor dat hij onmisbaar bleef voor de bewakers. Blindelings gehoorzamen was geen optie, zo meende hij, en zou uiteindelijk leiden tot de dood. Het was immers eenvoudig om de ene marionet door de andere te vervangen. Hij moest zich dus als een ware manager profileren, initiatieven nemen (bijvoorbeeld het aantal uren dwangarbeid opvoeren), en een vertrouwenspersoon worden voor de bureaucraten die het getto leidden. Ook al kostte hem dat zijn reputatie bij de andere Joden.

Murmelstein voert in de film een aantal belangrijke thema's aan, zoals de rol van Eichmann. Dat was helemaal niet de banale kleine ambtenaar die Arendt beschrijft in haar teksten, maar een monster, 'een duivel', een manipulatieve geest, een laaghartige leugenaar en een door en door corrupte man.

Fragmenten uit de getuigenis van Murmelstein worden afgewisseld met scènes waarin Claude Lanzmann (een beetje ouder geworden) de plaatsen opzoekt die tijdens het interview ter sprake komen, in de hoop meer inzicht te krijgen. Dit deel van de film is minder geslaagd en komt nogal moralistisch over. Lanzmann betreurt de 'insignes van de moderniteit' in het straatbeeld, en meer bepaald de aanwezigheid van een nachtclub die volgens hem het stadje Zarzecze, waar vroeger een werkkamp voor Joden lag, volledig ontsiert. Moet de tijd dan werkelijk blijven stilstaan om de herinnering aan het verleden in ere te houden?

The Wind Rises

2013

De laatste film van Hayao Miyazaki vertelt het fictieve verhaal van de jonge Jirô Horikoshô, een groot Japans uitvinder die bekend staat om zijn vliegtuigmodellen en in het bijzonder de Mitsubishi A6M Zero. Op de achtergrond speelt zich de Japanse wereldgeschiedenis af: de aardbeving in Kanto in 1923, de TBC-epidemie, de economische crisis, de ...

... verstrenging van de binnenlandse politiek (Jirô wordt gezocht door de politieke politie), maar ook de machts-overname van Hitler en het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Toch kreeg de film net op dit punt veel kritiek te verwerken. De verwijzingen naar de politieke, economische en maatschappelijke context zouden te vaag zijn en te zeer naar de achtergrond verdrongen. Hoewel deze elementen met de nodige ernst worden behandeld, lijken ze inderdaad geen reële impact te hebben op het verloop van het verhaal.

Het is in zijn dromen, in sterk geësthetiseerde apocalyptische visioenen, dat Jirô zich bewust wordt van de oorlogsdreiging. Toch is de film bovenal een portret van een man die heeft 'geprobeerd te leven' (zoals de titel van de film doet vermoeden) door zijn passie en zijn drang naar perfectie, en die daar een zware prijs voor betaalde: hij leefde geïsoleerd van de wereld en van zijn zieke vrouw.

Ida

2013

Het verhaal van *Ida* speelt zich af in Polen, een land dat nog steeds de sporen draagt van de traumatische gebeurtenissen uit haar verleden. Een jong meisje staat op het punt haar geloften af te leggen en in te treden in een klooster, wanneer ze naar haar tante wordt gestuurd (haar ouders zijn gestorven). Daar leert ze meer over haar afkomst, ontdekt tot haar grote verbazing dat ze Joodse roots heeft en wordt geconfronteerd met de gruweldaden waarvan haar ouders het slachtoffer zijn geworden. Haar tante Wanda blijkt dan ook nog eens een belangrijke pion te zijn geweest van de communistische repressie. De film schept een complex beeld van een samenleving die getekend is door decennia van geweld, en doet dat op een kunstige en verfijnde manier: de composities in het ongebruikelijke 4/3-formaat zijn strak en klassiek van vormgeving, ondanks een duidelijke voorkeur van de regisseur voor 'décadrage', waarbij delen van het beeld buiten het kader worden geduwd. We volgen Ida in haar zoektocht naar zichzelf. Gaandeweg leert ze te vertrouwen op haar eigen blik, die wordt geconstrueerd en gedeconstrueerd, gemodelleerd en geschaafd door de kunstmatige grenzen die het kader nauwkeurig omlijsten.

Een uitgebreid artikel over *Ida* leest u in nummer 118.

Apocalypse : la 1^{ère} Guerre mondiale

2014

De auteurs van deze serie, Danielle Costelle en Isabelle Clarke, hadden overduidelijk een pedagogisch project voor ogen met hun indrukwekkend restauratie- en inkleurwerk. *Apocalypse* voert ons op een ietwat schoolse manier terug naar het begin van het conflict – de oorzaken die hebben geleid tot het uitbreken van de oorlog –, toont ons de belangrijkste ontwikkelingen en de optocht van de legers, om tot slot in te zoomen op het einde van de oorlog en de geopolitieke gevolgen daarvan.

De boodschap wordt op verschillende manieren uitvoerig gebracht om een zo breed mogelijk publiek aan te spreken: de originele negatieven werden ingekleurd, een voice-over voorziet de vijfdelige serie van commentaar en we krijgen animatiefilmpjes te zien. Via de vele brieven en nota's (van Charles Péguy of Ernst Jünger) die door de verteller worden voorgelezen, krijgt de oorlog een individuele en persoonlijke dimensie. De kijker ontdekt niet alleen de grote Geschiedenis maar ook de getuigenissen van mensen die er deel van hebben uitgemaakt.

De serie stelt een aantal eenvoudige maar pertinente vragen: hoe is het mogelijk dat een dergelijk moorddadig conflict is ontstaan, precies op een moment dat Europa een buitengewoon hoog niveau van welvaart, kennis en opleiding had bereikt? Hoe was het leven aan het front, en hoe doorstonden de burgers de hongersnood?

De onderliggende boodschap is er een van pacifisme. Herhaaldelijk leggen de makers de nadruk op de nefaste rol van de politieke leiders, die halsstarrig hun zin doordreven en amper stilstonden bij de mensenlevens die zij opofferden. Ook de militaire rechtbanken komen in de serie naar voren als meedogenloze instanties die een harde repressie doorvoerden en nog meer gevreesd waren dan de vijand. De absurde oorlog en de blindheid van de militaire en maatschappelijke elite zijn symptomen van een tijdperk dat ten einde loopt: dat van het keizerlijke Europa onder aristocratisch bewind. Naast het lovenswaardige educatieve aspect biedt de reeks ook nooit vertoonde beelden. De gevechten, de burgers, soldaten en staatsmannen op het scherm geven gestalte aan een conflict dat ondertussen een eeuw achter ons ligt. Omwille van

deze beelden en de vele anekdotes is de reeks eerder een herinneringsdocument dan een geschiedenisles. Helaas wekt het (bij wijlen storende) procédé van de ingekleurde beelden de indruk dat het verleden makkelijk toegankelijk is, en de herinnering een evidentie.

Captain America : The Winter Soldier

2014

Het scenario van dit laatste Captain America-avontuur is een warrige mengelmoes van politiek en spionage, samenzweringstheorieën, kritiek op de Big Brother-maatschappij en een waarschuwing voor de keerzijde van terrorismebestrijding. Het zou fascinerend zijn geweest, mochten de filmmakers het verhaal verankerd hebben in onze complexe hedendaagse samenleving. Ze hadden het personage van Captain America verder kunnen uitdiepen en zijn rol definiëren in een wereld die niet in twee, maar in een veelheid aan kampen is verdeeld. Hou zou onze patriottistische held het er dan van af brengen – onze vrijheidsstrijder en voorvechter van de democratie, die afrekenet met het nazisme en dus met het concept van het Kwade? Hoe zou hij zijn taak opvatten in een wereld zonder transparantie of morele houvast?

Maar daar kozen de makers dus niet voor. Geen held die wordt overmand door twijfel en onzekerheid (zoals de intrigerende Batman van Christopher Nolan), maar een binair en simplistisch scenario. SHIELD, de organisatie voor terrorisme- en misdaadbestrijding waarvoor Nick Fury (Samuel L. Jackson), Captain America (Chris Evans) en Black Widow (Scarlett Johansson) werken, blijkt te zijn geïnfilteerd door leden van HYDRA, een groepering opgericht door nazi's die haar fascistoïde en totalitaire ideologie probeert te verspreiden.

Zonder in te gaan op de details kunnen we besluiten dat het verhaal eigenlijk één groot kat-en-muis-spel is, een soort van maskerade waarin niet alles is wat het lijkt. Iedereen probeert elkaar te slim af te zijn, maar de kijker heeft snel door wie bij de 'goeden' of de 'slechten' hoort. Er is even de illusie van spanning, wanneer beetje bij beetje het plan van de terroristen wordt 'onthuld', maar het scenario stelt teleur. Alles wat ietwat rebels of revolutionair oogt, weegt niet op tegen de banaliteit van het verhaal en de personages. Toch is het opvallend dat we in *Captain America*, net als in andere Marvelproducties, het nazithema terugvin-

den. De herinnering aan dat verleden laat ons blijkbaar niet los.

Le Grand Cahier The Notebook, 2013

De verfilming van Agota Kristofs beroemde roman worstelt met het eeuwige probleem van de representatie: hoe breng je de gruwel en de controversiële thema's uit het boek op het grote scherm? De film zoekt een middenweg, een evenwicht tussen het expliciete van de tekst en het suggestieve van het beeld.

Het verhaal gaat over een jonge tweeling in de 'grote stad'. Ondanks de oorlog hebben de jongens het goed en groeien ze op in een warm gezin. Voor hun veiligheid worden ze echter naar hun grootmoeder op het platteland gestuurd. Zij blijkt een gemene en vrekige vrouw die zich niets aantrekt van de kinderen. Voor hun vertrek krijgen de jongens van hun vader een schrift waarin ze moeten noteren wat ze meemaken, wat ze ervaren en voelen, wat ze leren: dit is het fameuze 'grote schrift'.

Omdat ze zich op alle vlakken bedreigd voelen – door geweld, honger, koude, dood – stellen de kinderen voor zichzelf een gedragscode op. Ze mogen geen onzekerheid of zwakte tonen maar nemen het gedrag over van de volwassenen rondom hen. Traag maar zeker veranderen ze in berekende monstertjes. Tot ze uiteindelijk hun eigen vader vermoorden.

De acteurs spelen hun rol met veel aandacht voor detail: de boosaardige grootmoeder betrappen we af en toe op een greintje gevoel, of toch een zekere genegenheid voor de twee kinderen die al even hardvochtig zijn geworden als zichzelf. Opvallend is ook de fysieke transformatie van de tweeling. De levendige, opgewekte jongens van het begin van de film zijn aan het einde gevoelloos en volledig in zichzelf gekeerd.

Alle lof ten slotte voor de schitterende fotografie. Er wordt consequent afstand bewaard, tegenover de personages en tegenover de feiten. Soms lijkt de fotografie in haar schoonheid wel het laatste aanknopingspunt met de kinderlijke wereld die we in de film zien vervagen. ■

Gabriel Raichman

(Vertaling: Anneleen Spiessens)